

XIII - XVIII. YÜZYIL RUS SEYYAHLARIN HATIRALARINDA DOĞU VE OSMANLI'YA DAİR İZLENİMLER

Emine İNANIR*

ABSTRACT

THE IMPRESSIONS OF RUSSIAN TRAVELERS ABOUT NEAR EAST AND OTTOMAN LIFE IN THEIR JOURNEY NOTES (13-18TH CENTURIES)

The Russian search for discovering 'other' through comparing and contrasting with the others have begun with Dobrynya Yandreykovich's Journey Notes, in the XII. century. The traveler's communication with the foreign communities and civilizations and search for advancement have transformed in time. In our work, we want to debate on the impressions of the Russian travelers which they relayed while passing through Istanbul between XII. and X, usually having visited churches and holy places on their way to Jerusalem for pilgrimage in parallel to the Russian travelers having been influenced by the Ottoman life while visiting Istanbul between the late XVII. and XVIII. centuries.

Key Words: Russian travelers, Journey notes, Ottoman life, İstanbul views.

I. Giriş

Gezi notları edebi tür olarak Rusya'da yazının ortaya çıkmasıyla görülmeye başlar. Üç yüzyıl boyunca, XI. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar Hacca giden seyyahların notları¹, Rus gezi türünün tek örneği olmuştur. Ortaçağ Rusyası'nda din görevlileri ve tüccarlardan oluşan seyahatname anlatıcıları,

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı.
¹ X. yüzyıldan itibaren Kudüs ve Bizans'a Hacca giden Rus seyyahların notları için Rusça'da ``hojdenija`` kelimesi kullanılmaya başlamıştır. Dünyevi gezi notları için ise Rusça'sı ``puteçestveja`` olan kelime kullanılmaktadır.

kutsal yerleri büyük bir saygı ve mistik tutkuyla betimleyen sofu görüşlü kişilerdir. Rus sefirlerinin notlarında, genellikle diplomatik görüşmelerden ve ortamdaki söz edilirken, kâşiflerin tuttuğu notlarda, konular bu topraklar ve yerel halkların hayatları çerçevesinde gelişmekteydi. Diplomatların elçilik yazışmaları ("stateyniye spiski") ile yeni toprak arayışları peşinde olan gezginlerin notları ("otpiski zemleprohodtsev") seyahatname türünün gelişmesine katkıda bulunmaktaydı. Başta Kudüs olmak üzere Hacca giden Rus seyyahların notlarında ise, yolları Osmanlı topraklarından geçtiği için Hıristiyan dünyasına ait kutsal yerlere ve emanetlere önemli bir yer verilmişti.

Çalışmamızda, Rus gezginlerinin XII - XVIII. yüzyıllar arasında Kudüs'e yaptıkları yolculuklarında, İstanbul'dan geçerken çoğunlukla kilise ve kendi deyişleriyle "kutsal yerleri" ziyaret edip notlarına aktardıkları izlenimlerini kısaca irdelemeye çalıştık. İncelemeye aldığımız gezi notlarında, özellikle Osmanlı döneminde İstanbul ve diğer Osmanlı yerleşim yerlerini ziyaretleri sırasında gezgin yazarların kutsal yerlerin dışında, Osmanlı yaşamını ve yeni keşfettikleri bu dünyayı her yönüyle izlemiş olmaları dikkatimizi çektiğinden çalışmamızı bu özellikler üzerinde yoğunlaştırmayı yeğledik. Öte yandan, kutsal yerleri ziyaret eden ve betimleyen geleneksel seyahatname yazarlarından daha farklı bir dünya algılayışına sahip XVII - XVIII. yüzyıl Rus gezgin yazarları, İstanbul'u yeni bir imge, yeni bir kültürel işaret, "öteki" olarak gördüklerinden, okuyucunun ilgisini yeni yarattıkları imgeler üzerine çekmek için yeni edebî yöntemler kullanmaya başlamış olmaları da önemli bir gelişmedir.

"Öteki" kavramının, yani insanın kendi grubu dışındaki insanları farklı olarak görme eğiliminin, tarih içinde geriye doğru gittikçe, çeşitli coğrafyalarda yaşayan toplumların farklı tarihsel değişim sürecinden ve bunu izleyen farklı zihinsel yapılanmalardan ortaya çıktığını görürüz. Edward Said'in de belirttiği gibi, "*samimi ve yakın olan bölgeye bizim, yakın olmayan bölgeye de "onların" adını veren evrensel gelenek, kafalarda tamamı ile zorlamaya dayanan bir coğrafi bölge kavramına yol açabilir <... > . Bu sınır bir defa çizildikten sonra karşı tarafın, "ötekinin" toprağı, dili, düşüncesi, bir bakıma her şeyi "onlar" adını alır ve bize yabancı olur. Bir bakıma modern toplumlar ve ilkel toplumlar kişiliklerini böylece negatif yoldan kazanmışlardır*".²

² Edward Said, Oryantalizm. Çev. N. Uzel, 1998, s. 85.

Çalışmamızda, Edvard Said'in "öteki" tanımını dikkate alarak, Ruslar için yabancı bir dünyaya ait imgelerin ne tür anlam ve içerikler taşıdığını aydınlatmaya çalıştık; "öteki" dayanıklı ve sarsılmaz bir önyargı ya da yazar ve ressamların bir uyarlaması mıdır? Yabancı imgeler bir çağı mı, ulusal bir kültürü mü, kendini mi tanımaya uzanan bir yoldur?

Bunun yanı sıra, Rus kültüründe Osmanlı yaşamına dair bu tür yeni imge ve kültürel işaretler ne zaman belirmeye başladı? Çalışmamızda bu ve benzeri sorularla da karşılaştık irdelemeye çalıştık.

II. XIII.-XIV. Yüzyıl Rus Seyahatnamelerinde Doğu İmgesi Arayışları

Gezi notlarının baş kahramanları, hikâyeleri anlatan, olayları ve kişileri değerlendiren, geziyi gerçekleştiren kişilerdir. Edebiyat tarihçisi N. İ. Prokofyev'in de belirttiği gibi, "gezi notlarını yazan kişi, içinde yaşadığı dönemi temsil etmektedir".³ Anlatıcılar, tarihi süreci zamana ve olaylara tâbi tutarak sınıflandırmaktadır. Örneğin, XII.-XIII. yüzyıllarda yazılan seyahatnamelerde yazarlar, Doğu'nun Rusya için kutsal sayılan yerleri, emanetleri, tapınakları anlatırlar. XIV.-XV. yüzyıllarda Rus toplumunda ilginin merkezî devlet yönetimine, toplumsal siyasî olaylara yönelmesiyle gezi notlarının alanı da genişlemektedir. Papaz Zosima'nın gezi notlarında olduğu gibi ilk olarak Güney-Slav kültürüne, daha sonra Osmanlı'nın yeni fethettiği İstanbul'a ve Ortodoksların daima değer verdiği kültürel ve dini anıtlara karşı ilgisinde bir artış gözlenmektedir.

XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise seyahatnamelerde, yazarların "Müslüman Doğu" olarak adlandırdıkları Osmanlı topraklarındaki kültürel ve güncel hayatın, ticari ve toplumsal-ekonomik gelişmelerin betimlemelerine daha sıkça rastlanmaktadır.

Yukarıda da söz edildiği gibi, XI-XIV. yüzyıllarda gezi anlatıcısı olarak Hacca giden din adamları ve tüccarlar öne çıkmaktadır. Rus edebiyat tarihçilerinin de öne sürdüğü gibi günümüze kadar ulaşan en erken gezi notları arasında Rahip Daniil'in *Hojdenije* (Seyahatname) (XII. yy.) ile Dobrınyya Yandreykoviç'in 1200-1204 yılları arasında İstanbul'a yaptığı gezisini anlatan

³ Н. И. Прокофьев. Древнерусские хождения XII-XV веков [N. İ. Prokofyev. *Drevnerusskiye hojdenija XII-XVvv.*], МГПИИ, Москва. 1970, с. 5.

yine *Hojdenie* adını taşıyan eserler yer almaktadır. Her iki gezgin de Kudüs'e Hacca giderken İstanbul'dan geçmiş ve seyahatnamelerinde ziyaret ettikleri kutsal yerlere ait izlenimlerini aktarmışlardır. Rahip Daniil'in 1106-1108 yılları arasında Kudüs'e yaptığı kutsal yolculuğu sırasında İstanbul'da bir süre kalır ve burada bir din görevlisi olarak Hz. İsa ve havarileriyle ilgili kutsal mekânları ziyaret eder. Araştırmacıların da ifade ettiği gibi adı geçen türde yerleşmiş olan betimleme kalıplarından sıyrılabilen yazarlardan birisi Rahip Daniil'dir. Gezgin, eserinde özgünlük konusuna da kısaca değinmektedir: "(İnsan) kendi gördüklerini ve duyduklarını yazmalıdır; kurnazca değil, oldukça sade...(bir dille, E.İ.)" ⁴

1200-1204 yılları arasında İstanbul'u ziyaret eden D. Yandreykoviç, M. N. Speranski'nin de öne sürdüğü gibi, Haçlı Seferlerinde yağmalanan Aya Sofya, İmparatorluk Sarayı, At Meydanının son ihtişamlı görüntülerini tüm ayrıntılarıyla anlatan nadir yazarlar arasında yer almaktadır ⁵.

D. Yandreykoviç'in ve Rahip Daniili'in gezilerinin önemini ve Rus gezi türüne etkisini, XIV. yüzyılda Novgorod gezginlerinden Stefan Novgoredets (ziyaret tarihleri: 1348-1349) seyahatnamesinde görmek olasıdır. S. Novgoredets, *Hojdenie S. Novgoredetsa* adlı eserinde "Çargrad" ⁶ ziyaretine, geleneği bozmadan kent merkezinden başlar. Gezginin Aya Sofya'ya girerken, "batı girişinin karşında yer alan İmparator Justinianos'un heykelini" ⁷ anlattıktan sonra, buranın ihtişamını övgü dolu sözlerle betimler. Rus araştırmacılarının da belirttiği gibi, daha sonraki yıllarda yazılan gezi notlarında bu heykelden söz edilmemektedir ⁸.

Stefan Novgoredets'in ve ondan önceki seyyahların gezi notlarında, İstanbul'da Ruslar için büyük önem taşıyan mekânlar anlatılmış olsa da, Orta Çağ Ortodoks öğretilerinin içerdiği katı kuralları uygulama zorunluluğunu

⁴ В. В. Кусков. *Литература и культура древней Руси*, [V. V. Kuskov, *Literatura i Kultura Derevney Rusi*] Москва, Высшая школа, 1994, с. 177.

⁵ М.Н. Сперанский. "Деление русской литературы на периоды и влияние русской литературы на юго-славянство". "Русский Филологический Вестник", [M.N. Speranskiy. *Delenie v russkoy literatury i vliyaniye...Russkiy Filologičeskiy vestnik*] 1896, № 3 - 4, с. 26.

⁶ Ortaçağ Rus yazarları İstanbul'a "Çargrad", Çarların kenti adını vermiştir.

⁷ М.Н. Сперанский. *Из старинной новгородской литературы 14 века. Академия наук СССР Л., 1934, с. 60.* [M.N. Speranskiy. *İz starinnoy novgorodskoy literatury 14 veka. Akademiya nauk*].

⁸ А.у.

dikkate alırsak, seyahatname yazarlarının anlatım özgürlüğünün ne denli kısıtlı olduğu anlaşılmaktadır.

III. Rus Seyahatnamelerinde Osmanlı Tasvirleri

Osmanlı İmparatorluğu'nu, İstanbul'u, buraların tarihsel geçmişini anlatan ilk Rus gezginlerden Mihail Grigoryeviç, yazdığı *Skaska o puteşestviyi v Tsargrad i Egipet (İstanbul ve Mısır Gezisi Anlatısı)* adlı yapıtında 1493 yılında Rus elçilik heyeti içersinde ziyaret ettiği İstanbul'u ve Mısır'ı kaleme almıştır. Gezginin *İstanbul ve Mısır Anlatısı* başlıklı gezi notlarındaki İstanbul izlenimleri, kentin tarih boyunca taşıdığı isimleri sıralamasıyla başlar: "Bizantion-Tsargrad (Kralların Kenti) - Konstantin'in Kenti - Tsarstvuyuşiy grad (Kentlerin Kralı) - Yedi Tepe Kenti - Yeni Roma - İstanbul"⁹. Daha sonra kentin kaderini belirleyen ve sembolleşmiş olan 7, 12, 24 ve 365 rakamlarından söz edilmektedir. Bunun yanı sıra, İ. Prokofyev'in de belirttiği gibi Rus edebiyatında, Osmanlı Sarayı'nı anlatan ve Moskova'daki Kremlin Sarayı ile karşılaştıran ilk yazar, Misür Munehin takma adını alan M. Grigoryeviç'tir.

Ancak XVI. yüzyılın sonlarına doğru, Rus edebiyatı ve sanatta insana yönelik yaklaşımda kökten bir değişim yaşanmaktadır. Söz konusu değişimin nedenini bilgiye artan ilgiyle açıklamak olasıdır. Biriken tecrübe sayesinde, insana, onun duygularına, kişiliğine, tavırlarına karşı ilginin artmasıyla yeni keşifler ve yoğun bilgi içeren yazılarda da önemli bir artış gözlenmektedir. XVI. yüzyıl Rus gezi edebiyatında elçilerin, Sefaret Erkânı'nda yer alan eğitimli din görevlilerin, girişimci tüccar ve devlet adamların adları öne çıkmaktadır. Böylece, seyahatnamelerin anlatım yapısında da değişiklikler olmuştur. Konu ve içerik açısından söz konusu edebi tür, Avrupa'da aynı dönemde yaygın olan gezi hikâyelerini anımsatmaktadır. Bunun yanı sıra, Hacca giden gezginin önemi ve saygısı da etkili bir biçimde Rus Sarayında ve toplumunda artmaktaydı.

⁹ Н.И.Прокофьев, а.г.е., s. 8.

Rus gezginlerinden Trifon Korobeynikov, Çar İvan Grozni'nin¹⁰ talimatları doğrultusunda, Kudüs ve Mısır'a giden bir heyette yer almıştır. 1582-1584 yılları arasında Çarın ölen oğlunun anısına, Doğu'da bulunan kutsal mekânlara maddi destek sağlamak amacıyla yapılan bu gezi sırasında İstanbul da ziyaret edilir. Hem Çar İvan Grozni'nin, hem de Çar Fedor İvanoviç'in tarafından kendisine verilen elçilik görevini üstlenen T. Korobeynikov 1593-1594 yıllarında İstanbul'u ikinci kez ziyaret eder. Saray papazı görevinde bulunan Korobeynikov, yeni doğan prenses Feodosiya'nın sağlığı için Doğu'daki kiliselere yapılacak yardımlardan sorumlu elçilerden oluşan heyetin başında yer almaktadır. Gezgin *Trifon Korobeynikov'un Kutsal Topraklara Yapılan Gezisi* adlı yapıtında, Moskova'dan İstanbul'a kadar uzanan yolculuk boyunca karşılaştıkları yabancı ülke ve kültürlerinin yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yer alan birçok kale ve kenti de ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Osmanlı yerleşim yerlerini büyük bir titizlikle inceleyen yazar, bu yerlerin Osmanlı'nın başkenti olan İstanbul'dan uzaklığını da mutlaka belirtir: "*Marmara Deniz'nin kıyısında yer alan güzel Silivri kasabasının hemen yanı başında bir köy vardı. Silivri ile Ovçei meçeyi (Büyük Çekmece, E.İ.) köyün arası 15 versttir* ... Ovçei meçeyi'den Çekmey köyüne (Küçük Çekmece, E.İ.) kadar 70 verst vardır. Bu köy ile İstanbul arası 8 versttir.*"¹¹

Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi yazar burada tamamen kendi gözlemlerine dayanmakta ve yolculuk boyunca tüm ayrıntılarla ilgilenmektedir. Deneme tarzında yazılan bu gezi notları, edebi biçem ile içerik açısından adeta dünyevi gezi notları ile elçilik yazışmalarının birleşmesinden meydana gelmiştir. Burada, seyahatnamelerden alışmış olduğumuz geleneksel kilise ve kutsal emanetlerinin tasvirlerine neredeyse hiç yer verilmemiştir. Yazar, İstanbul'da gördükleri karşısında şaşırılmış, bu hayret verici görüntüleri şu sözlerle aktarmıştır: "*Taştan yapılmış bu devasa Tsargrad (Kralların Kenti) Kara Deniz ile Akdeniz arasında sıkışmış bir üçgende yer almaktadır, kenti*

¹⁰ IV. İvan Vasilyeviç Grozni (25.08.1530 -18.03.1584), 1533 yılından itibaren Rusya'nın Büyük Knez'i, 1547 yılından ise Çar'ı ilan edilir. Yazar yönüyle de tanınmakta olan bu Çar, Rusya'da yirmi yıl süren şiddetli bir terör rejimini yaşatmak suretiyle, Rus tarihinin en tanınmış zalim hükümdarı olarak isim kazanmıştır. Diğer yandan, ülkemizde Korkunç İvan adıyla tanınan bu hükümdar, Rusya'da merkeziyetçi bir devlet kurma girişimleriyle de ün yapmıştır. Bkz.: A. Nimet, Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 174.

* 1 verst =1,06 km.

¹¹ Н.И.Прокофьев, a.g.e., s. 11.

çevreleyen surların uzunluğu 27 versttir. Surların ikisinde denize açılan 7 kapı vardır. Üçüncü duvarda ise kentten ovaya açılan 4 kapı bulunur."¹²

Korobeynikov'un gezi notlarından da anlaşıldığı gibi, yazarın seyahatname geleneklerinden uzaklaşmasına karşın, İstanbul ziyaretinde kilise ve manastırları dolaşır ve gezi notlarında bu tasvirlerle geniş yer ayırmaktadır. Ancak kutsal yerleri anlatırken Fatih Sultan Mehmet'in efsaneleşmiş hikâyelerine de başvurduğu görülür. Aziz Georgiy kilisesini gezgin şu sözlerle anlatır: "*İmansız Çar Sultan..., Türk Sultanı II. Fatih Mehmet İstanbul'u 1453 yılında ele geçirir, Aziz Georgiy kilisesini yıkıp yerine bir saray yaptırmak ister, ancak rüzgar ustaları uçurur. Sultan bir gece rüyasında Az. Georgiy'i görür, kiliseyi yıkmaktan vazgeçmekle kalmaz, dahası,... altınlarla süslenmesini de emreder, Az. Georgi'nin eşsiz ikonları bulunan kiliseye değerli taşlar ve incilerle bezenmiş altınlar bağışlar.*"¹³

Korobeynikov'un gezi notları uzunca bir süre Çar Aleksey Mihayloviç'in büyük beğeniyle okuduğu yapıt olmakla birlikte, XVII - XVIII. yüzyıl Rus yazarlarının da tercih ettiği eserler arasında yer almaktadır.

XVII. yüzyılın ortalarında Rusya politik sahneye çıkar, tüm uluslararası işlere katılır, dış politikayla ilgili önemli girişimlerde bulunur, Karadeniz'deki bazı kaleler ve Boğazlarla ilgili taleplerini gündeme taşımaya başlar. 1667 yılının yazında Türkiye ile Rusya'yı ilk kez savaşa götürecek olaylar yaşanır. Bu karmaşık durum XVII. yüzyılın tüm son çeyreği boyunca devam etmektedir. Osmanlı Padişahına savaşın haberini vermek üzere Rus Hükümeti heyetler gönderir. Bu durum Rus gezi notlarına da yansımaktadır; yeni gezi anlatıcısı artık sadece din görevlisi değil, yurt dışında tüm olayları izleyen, politik görevler üstlenen, toplumsal olayları daha özgürce yorumlayan bir kişi olarak ortaya çıkar¹⁴.

Rusya'da yeni bir çağa geçişi sağlayan ve "geçiş dönemi" olarak adlandırılan XVII. yüzyılda gezi notları yeni ufuklara açılan kâşifler ve elçiler tarafından yazılır. Yeni gezgin-elçiler iyi eğitim almış, yeni dönemin gereksinimlerini anlayabilmiş ve devletin çeşitli makamlarında görev yapabilecek kişiler arasından seçilir. Bu kişiler yazdıkları günlük ve notlarında

¹² Н.И.Прокофьев, а.г.е., s. 24.

¹³ а.у.

¹⁴ Н.И.Прокофьев, а.г.е., s. 8.

kendi görüşlerini açıkça yansıtmamış olsalar da, gezi sırasında ilgilerini çeken olaylara, farklı ortamlarda gösterdikleri tepkilere, hatta kullandıkları tasvirlerde kurguya de rastlamak olasıdır. Seyahatnamelerdeki o kayıtsız ve tepkisiz “Kudüs yolcusu”nun yerini yüksek vazifelerle görevlendirilen devlet adamları almıştır. Tüccar Vasiliy Gagara ya da diplomat Arseniy Suhanov, Doğu’ya dini ibadetlerini yerine getirmek için değil, orada yaşayan halkları tanımak amacıyla yola çıkmışlardır. Ayrıca Arseniy Suhanov’a Moskova Patriği tarafından önemli bir görev de verilir; Rusya ve Doğu’da bulunan Ortodoks kiliselerindeki ayinleri karşılaştırması gerekecektir. Çar Aleksey Mihayloviç, Ukrayna’nın Rusya ile birleşmesi konusunda önemli bir kişi olan Boğdan Hmelniçki ile ön temaslarda bulunması için Suhanov’a bir görev vermiştir. Bu görevlerin yanı sıra, Suhanov kendi girişimleriyle bazı el yazmalarına ulaşır, onları ele geçirir, günlüğüne de kısaca not düşer: “*Toplayıp paketledim pılı pırtımı, bir kaç kitap ve her çeşit önemsiz eşyayı*”.¹⁵ Aslında, araştırmacıların da belirttiği gibi, yazarın o “önemsiz eşyaları” arasında yüzlerce eski Slav ve Antik Yunan el yazması bulunmaktaydı. Bu durum XVI-XVII. yüzyıllarda Rus gezginlerinin Rus kültürüne ve edebiyatına katkılarının ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Önemli diplomatik görevlerle Yunan adalarını ve Osmanlı topraklarını ziyaret eden yazar (1653-1655), Doğu’ya yaptığı ilk gezi izlenimlerini rapor tarzında hazırladığı *Proskintariy* (“İbadet”) adlı kitabında toplar.

Gemiyle Rusya’dan İstanbul’a gelen Suhanov, deniz yolculuğunun zorluklarını yalın bir dille anlatır: “...birçok kez denizin dalgaları geminin üzerini kapladı...”¹⁶ Uzun ve tehlikeli bir yolculuktan sonra İstanbul Boğazı’na ulaşan yazar, karşılaştığı manzara karşısında duygularını şu sözlerle dile getirir: “*Karadeniz’den Akdeniz’e doğru devasa bir ırmak akıyor, adeta büyük bir nehir...*”¹⁷

Suhanov’un İstanbul’da ilk ziyaret edip anlattıkları beklenildiği gibi kilise ve manastırlarla ilgili değil, Boğaz ve Marmara kıyılarında gördüğü değişik yapı ve binalara ait izlenimleridir. Yazar ilgisini çeken yapıları açıklayıcı ifadelerle anlatır: “<...> *denizin kıyısında bir sütun duruyor, bu yapının adı Fenerdir (deniz feneri).*”¹⁸ Gezinin aynı biçimde İstanbul’un “*Asya ve Avrupa kıyıları olmak üzere, iki kıtaya*” konumlanmış olmasını, “*Altın Boynuzlu*” Haliç’i,

¹⁵ a.g.e., s.10.

¹⁶ a.g.e., s. 14.

¹⁷ a.y.

¹⁸ a.g.e., s. 16.

“İstanbul’un en önemli ticaret merkezi olan Galata”yı, “Yedikule zindanlarının ününü” de akıcı bir dille anlatır.

Yabancı ülkelerin ahlâki ve dini gelenek ve değerlerine yöneltlen dikkatli bakış, günlük yaşamlarının incelenmesi, kendileriyle karşılaştırılması, aslında yüzyıllardır toplumsal ve kültürel kimlik arayışları içerisinde olan Rus toplumu için, kendi kültürüyle özdeşleşme ve kendi yolunu bulma olanağı sağlamıştır.

XVIII. yüzyılın gezgin yazarlarından İ. Lukyanov ve M. G. Neçayev de Suhanov’un izleme yöntemlerini kullanmış olmaları dikkat çekmektedir. Yazarlar İstanbul’u, burada yaşayan insanları, yaşam biçimlerini, günlük yaşamlarının özelliklerini aslında çok sesli ve canlı bir Doğu yaşam biçimi olarak betimleyen yapıtlar sunarlar. Söz konusu yaklaşım kendilerini ve toplumlarını, yerli halktan, buradaki yaşam tarzından daha farklı olarak gördüklerini göstermektedir. Osmanlı yaşamını anlatmaya çalışırken, gezi notlarından da anlaşıldığı gibi, kendi düşünceleriyle, Osmanlı’ya dair oluşan bir önyargıyla bazen gizli, bazen de açık bir şekilde çelişki yaşarlar.

Osmanlı İmparatorluğu, Rus gezgin yazarlarının hayallerinde ilgi uyandıracak bir şekilde gösterilmektedir. Bir yandan, onların bıraktıkları yolculuk notları, Osmanlı karşıtı bakış açıkça ortaya çıkar, diğer yanda ise aynı yazarlar onlar için yabancı olan İstanbul’u, onun Doğu’daki yerini bulmak, anlamak, oraya sızmak için açık bir istek göstermektedirler.

Edebiyat kuramcısı Nikola Georgiyev’e göre önyargı, gerçek ve kesin gözlemlere dayanan sosyal bir yapıdır. Önyargı aslında, kuşaktan kuşağa devredilen bir olgudur. Ayrıca söz konusu yapı, derinlere kök salmış ve değişime zor katlanan, genelleyici olduğu gibi olumlu ve olumsuz, zıt algılamalara dayanmaktadır¹⁹.

Yaroslav tüccarı Matvey G. Neçayev’in *Yolculuk* başlıklı notlarından, yazarın Kudüs’e giderken (1719 -1720) karadan bir yol seçtiğini (Polonya, Romanya ve Bulgaristan üzerinden), İstanbul’da etkili olan veremden dolayı ise önce Edirne’yi ziyaret edip, oralarda oyalandığını öğreniyoruz. Edirne çevresini dolaşan Neçayev, buranın “temiz ve serin”, “Türk Padişahlarının da sevdiği bir

¹⁹ Н. Георгиев, *Синове на турски поданици, Идентичности Отражения Игри*. [N.Georgiyev. Sinove na turski podanitsi Identičnosti...] София, 2004, с.375-405.

kent” olduğunu belirtir²⁰. Neçayev, diğer gezgin yazarlar gibi görüntü ve manzara ile sadece yolculuğu boyunca bir fon oluşturduğu ölçüde ilgilenir.

Kuşkusuz, gezi notlarında yine ilk olarak korku ve güvensizliğe, Rusya’da Osmanlı İmparatorluğu konusunda etkin olan bir önyargıya tanık oluruz. Karanlık bir hapishanenin yanından geçerken, kendisine eşlik eden bir Rum’dan, içeride Türklere birisine, “*Müslümanlığı seçip karısı olmayı kabul etmediği için, genç bir Rum kızının bulunduğunu*” öğrenir²¹.

Neçayev’in İstanbul’da ilk ziyaret ettiği yerlerden biri de, kendi deyişle “*Türkler tarafından camiye dönüştürülen*” Aya Sofya’dır. Burada yazar, yine kendisi için yabancı olan ve “*çatal şeklindeki hilâl*”²² olarak betimlediği işaretini fark eder. Rus gezginlerinin İslâm kültürüne durgun ve tekdüze olarak bakmalarının nedeni, sarsılmaz Doğu önyargısıdır.

İstanbul’a ilk geldiğinde, İ. Lukyanov’un (1701-1703) Rumlarla görüştüğü, Türklere ise kaçındığı dikkat çekmektedir. Ancak “Aya Sofya”yı gezerken, binanın daha gizli, bilinmeyen köşelerini ona büyük bir istekle gösterip anlatan halktan bir Türkün, buradan bir anı olarak ona küçük bir taş parçasını vermiş olması Lukyanov’u çok şaşırtır. Yazar’ın “*Bizi gezdiren Türk, aslında iyi bir insanmış!*”²³ sözleri de yüzyıllarca var olan önyargının kırılmaya başladığına işaret eder.

‘Öteki’ ve onun yaşam tarzına, onun dini ve geleneksel alışkanlıklarına yönelik ilk çekimserlik ve korku, hoşgörüle karışır, zamanla diğer izlenimlerin lehine azalır, bazen olumlu değerlendirmeler artmaktadır.

Neçayev gibi Lukyanov da İstanbul’da gördüklerini, Rus yaşamından benzer sahnelerle karşılaştırmaktadır. Gezginin gezi notlarındaki şu sözler bunu göstermektedir: “*Kentin içindeki tüm sokaklarda, cami yanlarında kuyular (çeşmeler) ve kurnalar, onlara asılı bakır güğümler, atları sulamak için yalıklar görülür, <...>. Bizde Moskova’da olmayan bir şeydir bu*”²⁴.

²⁰ М. Г. Нечаев, Путешествие посадского человека Матвѣя Гаврилова Нечаева въ Иерусалим (1719-1720). [M.G.Neçayev, *Puteşestviye posadского çeloveka Matveya Gavrilova Neçayeva v Yerusolim*] Варшава, 1875, с. 8-9.

²¹ a.y.

²² a.y.

²³ И. Лукьянов, Путешествие священника Лукьянова. [İ. Lukyanov. *Puteşestviye svyaçennika Lukyanova*] Русский архив, вып.М., 1863, с. 129.

²⁴ a.g.e., s. 119.

IV. Sonuç

İstanbul'da Rus gezginlerinin "evrende benzeri olmayan güzellikteki camiler", "tüm evlerin camlarındaki çiçekler", "taş yapımı evler ve meydanlar", "meyve ağaçlı ve asmalı bahçeler", Boğaz'da "kayıklarla yapılan gezi" keşifleri, aslında kendi kültürlerinin geleceğine yapılan bir yolculuktur. Gezgin yazarlar yolculuklarının sadece anlatıcısı değil, kahramanlarıydı ve her fırsatta kendi görüşlerini ve her şeyden önce inançlarını belirtmekteydiler.

Verdiğimiz seyahatname örneklerinden de anlaşıldığı gibi, Türk ve Rus toplumlari için en hassas konulardan biri olan din farklılığı da, zamanla sorun olmaktan çıkar ve yerini dünyevi, pozitivist algılamalara bırakmaktadır. XVIII. yüzyıl seyyahları, Orta Çağ gezginlere nazaran ilgilerini daha çok Osmanlı yaşamı üzerine yoğunlaştırır, artık daha az önyargılı olmak, onlar için adeta bir zorunluluktur. Bunu yapabilmenin yolu da Türk yaşamını "öteki" olmaktan çıkarıp, daha yakından izlemektir. Söz konusu seyahatnamelerde "öteki", farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koyarak sorgulanmaktadır. Şüphesiz, Türk yaşamının renkliliği, çok sesli dünyası, Türk insanın yabancıya karşı iyi niyetli yaklaşımı, kendi benliğini bulmak, kendi öz kültürünü tanıtmak için yollar arayan Rus aydınlarının eserlerinde dışbükey bir aynadaymış gibi Rus insanının özelliklerini de yansıtmaktadır.

ÖZET

XIII.-XVIII. YÜZYIL RUS SEYYAHLARIN HATIRALARINDA DOĞU VE OSMANLI'YA DAİR İZLENİMLER

Rusya'da Doğu-Batı karşıtlığının farkına varılması XVI-XVIII. yüzyıllarda Rus gezginlerinin Doğu'ya, İstanbul üzerinden Kudüs'e uzanan yolculuklarıyla başlar. Rusların en baştan "Doğu Ortodoksluğunu" seçmeleri, Avrupa'dan çok Osmanlıya mekânsal olarak daha yakın olmaları, kendi kültürlerinin gelişmesinde farklı fırsatlar yaratır. Çalışmamızda XII.-XIII. yüzyılda yazılan seyahatnamelerden başlayarak, Dobriynya Yandreykoviç'in Seyahatnamesi, Mihail Grigoryeviç, yazdığı İstanbul ve Mısır Gezisi Anlatısı, Trifon Korobeynikov'un Kutsal Topraklara Yapılan Gezisi, Ioann Lukyanov'un Kutsal Topraklar Gezisi, Matvey Gavrilov Neçayev'in İerusalim Gezisi adlı gezi notları incelenmiş ve Rus gezginlerinin İstanbul'u anlatırken Rus yaşamından benzeri olaylarla bağlantı kurarak yaptıkları karşılaştırmalar üzerine durulmuştur. Söz konusu yapıtlarda doğuya uzanan bu yolculuklar ayrı bir önem

taşımaktadır. İstanbul izlenimlerinden de anlaşıldığı gibi, kutsal yerleri ziyaret giden gezginler, sadece geçmişe, Hıristiyanlık tarihinin mitolojik dönemine doğru bir yolculuk yapmakla kalmaz, İstanbul'da Rus gezginlerinin keşifleri aslında kendi kültürlerinin geleceğine yapılan bir yolculuktur.

Anahtar Kelimeler: Rus gezginler, Osmanlı yaşamı, gezi notları, İstanbul izlenimleri.